

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 98–103

До сьогодні трудове право України пройшло складний шлях становлення і розвитку. Кожен із етапів історичного розвитку трудового права України спонукає до глибокого аналізу його значення для розвитку суспільства, держави, формування новітнього трудового законодавства України. Успіх дослідження визначається дотриманням загальних і конкретно-наукових підходів та принципів, які становлять зміст методології дослідження.

Вивчення історичного розвитку галузі трудового права України є надзвичайно важливим, адже наукова думка має достовірно відображати об'єктивний світ, бути істинною, що неможливо зробити без обґрунтованої методологічної бази дослідження. Відтак, постійно існує потреба в уточненні методологічних засад наукових досліджень, зокрема, дослідження становлення і розвитку трудового права України.

Аналізу історичного процесу розвитку трудового права України присвячені праці таких видатних учених, як М. Бару, О. Барабаш, Я. Безугла, В. Венедиктов, Г. Гончарова, П. Жигалкін, В. Жернаков, І. Зуб, Д. Карпенко, Р. Кондратьєв, Л. Лазор, А. Мацюк, О. Олійник, В. Прокопенко, П. Пилипенко, В. Ротань, П. Стависький, Б. Стичинський, Н. Хуторян та ін.

Успіх будь-якого дослідження здебільшого визначається дотриманням загальних і конкретно-наукових підходів та принципів, які становлять зміст загальнонаукової і спеціальної (психолого-педагогічної) методології дослідження. Ці принципи є ядром методологічної культури дослідника [2].

Термін “методологія” — грецького походження і буквально означає “вчення про методи”. Методологія, зазвичай, визначається як вчення про знання, закономірності

їх розвитку, принципи, підходи і способи їх здобування, категоріальний апарат, основні і структурні компоненти теорії [2].

У сучасній науці методологія розуміється у вузькому та широкому значенні. В широкому розумінні методологія — це сукупність найбільш загальних, передусім світоглядних принципів у їх застосуванні до вирішення складних теоретичних та практичних завдань, це світоглядна позиція дослідника [8].

Разом з тим, як відзначає Г. Рузавін, це і вчення про методи пізнання, які обґрунтовують вихідні принципи, і способи їх конкретного використання в пізнавальній і практичній діяльності [6].

Методологія у вузькому розумінні — це вчення про методи наукового дослідження [4]. У філософській енциклопедії методологія визначається як наука про найбільш загальні шляхи пізнання дійсності. Вона являє собою в цілому філософське знання, що включає знання про найбільш загальні закономірності буття, про відношення буття і свідомості, природи та сутності людини [9].

Основними завданнями методології є такі [2]:

- 1) методологія оптимізує хід наукового дослідження з погляду здобуття нового знання;
- 2) регулює використання методів, засобів і прийомів у процесі пізнання і практики;

3) узагальнює результати наукового пізнання в різних формах знання;

4) формує загальні принципи й методи наукового дослідження.

Таким чином, у сучасній науковій літературі під методологією найчастіше розуміють вчення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності.

Всупереч застійним тенденціям, методологія накопичила справжній науковий потенціал, розробила систему нормативного, інструментального знання про форми і способи зв'язку юридичної науки з практикою, з іншими науками. І тепер це означає, що без застосування методологічних знань неможливо провести будь-яке наукове дослідження.

Розглядаючи методологію в пізнавальному плані, її можна визначити як науку про шляхи пізнання істини. У цілому методологія виконує суттєві функції у пізнанні, зокрема в підходах до різних сторін розвитку певної галузі знань, особливо до соціальних.

Ці функції можна визначити як системоутворюючі, пояснювально-оціночні, прогностичні [5].

Для розкриття сутності методології важливо звернути увагу на те, що методологія, зважаючи на вже сказане, виконує й інші функції:

1. Вона виділяє способи здобуття знань, які відображають дійсність, що постійно змінюється (М. Данилов).

2. Спрямовує і зумовлює основний шлях, за допомогою якого досягається конкретна науково досліджувана мета (П. Коппін).

3. Забезпечує всебічне отримання інформації про досліджуваний процес або явище (М. Скаткін).

4. Допомогає введенню нової інформації у науку (Ф. Корольов).

5. Забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці (В. Гмурман).

6. Створює систему інформації, яка спирається на об'єктивні факти і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання (М. Скаткін).

Зазначені функції методології дають підстави зробити висновок, що методологія —

це концептуальне обґрунтування мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної і систематизованої інформації про юридичні процеси та явища.

Отже, успішне проведення наукового дослідження забезпечується правильним використанням методології, тобто сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Методологія наукового дослідження вивчає пізнавальні процеси, що відбуваються в науці, методи і форми наукового пізнання.

Розвиток науки нерозривно пов'язаний зі створенням методології. В. Краєвський зазначає, що методологія науки може бути загальною або конкретно-науковою [3]. Загальна методологія науки — це принципи матеріалістичної діалектики, а також теорія пізнання, яка досліджує закони розвитку наукового знання в цілому. Конкретно-наукова методологія ґрунтується на законах окремих наук, застосовуючи, з одного боку, теоретичні узагальнення, принципи окремих наук, а з другого — часткові методи дослідження. Це визначається тісним органічним зв'язком будь-якого пізнання з вирішенням загально-теоретичних, філософських питань.

У методології наукових досліджень виділяють два рівня пізнання: теоретичний і емпіричний [4].

Специфіка предмета дослідження (становлення, сучасний стан трудового права України, його структура та тенденції розвитку) вимагає застосування міждисциплінарної теоретико-методологічної бази.

Головним завданням першого етапу дослідження становлення і розвитку трудового права України стало визначення методологічних засад дослідження.

Визначаючи місце кожного методологічного підходу до становлення і розвитку трудового права в системі методологічного знання, можна спиратися на концепцію рівнів, запропоновану Е. Юдіним [11], у якій вивчення природи методологічних підходів до становлення й розвитку трудового права ґрунтується на тенденції залучення методологічних підходів з розташованих вище

рівнів на розташовані нижче, у зв'язку з чим було встановлено, що всі методологічні підходи до становлення і розвитку трудового права залучені з вищих рівнів: аксіологічний підхід притягнутий з рівня філософської методології; системний підхід — з рівня загальнонаукових принципів і форм дослідження; адаптивний, акмеологічний, діяльнісний, інтегративний, дослідний, кваліметричний, кластерний, мотиваційний програмно-цільовий, випереджаючий, оптимізаційний, проблемно-функціональний, програмно-цільовий, ресурсний, рефлексивний, синергетичний, системно-діяльнісний, ситуаційний, структурно-діяльнісний, функціонально-процесний, особистісний підходи — з рівня конкретно-наукової методології на рівень методики і техніки дослідження.

Як відомо, об'єднуючою ознакою при класифікації методологічних підходів до становлення і розвитку трудового права України може виступати виділення їх по націленості на об'єкт. До ціннісно-орієнтованого типу варто віднести: аксіологічний, адаптивний, акмеологічний, особистісно-орієнтований, рефлексивний, мотиваційний, програмно-цільовий, інтегративний підходи; до ситуаційно-орієнтованого типу належить ситуаційний підхід; до структурно-орієнтованого типу — системний, синергетичний, кібернетичний, кластерний, науковий, структурно-діяльнісний підходи; до процесно-орієнтованого типу — системно-діяльнісний, функціональний, процесний, проблемно-функціональний підходи; до результативно-орієнтованого типу — програмно-цільовий, дослідний, оптимізаційний, випереджаючий, ресурсний підходи; до якісно-орієнтованого типу — кваліметричний підхід.

Цілком зрозуміло, якість результатів дослідження проблеми становлення і розвитку трудового права України залежить від правильно застосованих засобів і методів пізнавальної діяльності, від методологічних засад дослідження, тобто наукового "інструментарію".

Для побудови моделі наукового дослідження за історичною тематикою та різнобічного вивчення розвитку певної проблеми

спиратимемось на структуру методологічних основ науки, яка складається з чотирьох рівнів методології — філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, рівня конкретного дослідження (за Е. Юдіним) [11].

Таким чином, методологічними засадами дослідження є: теорія пізнання, основні положення загальної теорії систем і системний підхід до вивчення цілісних юридичних процесів і явищ, діалектичний підхід до вивчення історико-правових явищ, парадигмальний підхід до аналізу історико-правових явищ, що стосуються процесу становлення і розвитку трудового права України, категорії загального, особливого, одиночного, фундаментальні принципи цілісності, динамічності, парадигмальний підхід до аналізу історико-правових явищ, основні положення наукознавства, державні документи.

До першої групи теоретико-методологічних положень, на яких ґрунтується дослідження, належить філософський рівень та діалектичний підхід [2].

Розглянемо становлення і розвиток трудового права у своєму історичному розвитку, виокремлюючи протиріччя і зв'язки, які є рушійною силою розвитку, що дасть змогу побачити цей процес різнобічно.

Зміст теорії пізнання сформульовано, зокрема, П. В. Алексеевим і А. В. Паніним у підручнику [1]. За їх визначенням, теорія пізнання є "розділом філософії, що вивчає природу пізнання, закономірності пізнавальної діяльності людини, її пізнавальні можливості та здібності; передумови, засоби та форми пізнання, а також відношення знання до дійсності, закони його функціонування та умови і критерії його істинності й достовірності".

Теорія пізнання вивчає проблеми природи пізнання і його можливостей, відношення знання до реальності, досліджує загальні передумови пізнання, з'ясовує умови його достовірності та істинності. Вона аналізує загальні підстави, які дають змогу розглядати пізнавальний результат як такий, що відбиває стан речей, тому жодне дослідження не може уникнути звернення до теорії пізнання.

Пізнання відображає не лише насправді існуючі (або ті, що справді існували чи на-

справді існуватимуть) предмети, процеси і явища, а й усі їх можливі модифікації. Інакше кажучи, пізнання відображає загальне. Проблему становлення і розвитку трудового права необхідно розглядати як окреме у загальному.

Важливим завданням видається встановлення закономірностей формування теорії і практики трудового права, особливостей змін проблематики в процесі його становлення і розвитку цієї галузі права, а також можливостей використання позитивного досвіду у розв'язанні проблем становлення і розвитку трудового права, які поставали в різні історичні відтинки часу.

П. Фролов підкреслює, що системний підхід передбачає послідовність дій з визначення об'єкта, предмета, цілей та завдань їх пізнання або управління чи перетворення, причому визначаються внутрішні та зовнішні зв'язки предмета, його істотні властивості і функції [10].

Системний підхід поширений наразі в усіх галузях наукового знання та людської діяльності як загальний та найефективніший метод розв'язання складних проблем. Цей підхід передбачає розглядання об'єкта дослідження як системи, у зазначеному випадку — як системи становлення і розвитку трудового права. Він передбачає виявлення її елементів, встановлення, класифікації і упорядкування зв'язків між цими елементами, виокремлення із цих зв'язків системоутворюючих, тобто тих, які забезпечують об'єднання різних елементів у систему. Таким чином виявляється структура (що виражає певну життєздатність) і організація (як якісна характеристика і спрямованість) системи, основні принципи управління нею.

Необхідно підкреслити, що об'єкт дослідження і система не одне й те саме (в об'єкті можливо виокремити кілька систем залежно від мети і завдань дослідження).

В. Симонов наводить такі принципи, на які спирається системний підхід [7]:

- Сукупність елементів усієї системи, в нашому випадку елементів становлення і розвитку трудового права, що зв'язана в цілісну структуру, тому і розглядати

проблему становлення і розвитку трудового права України можливо тільки в цій системі та особливо з огляду на зв'язки, які функціонують у зазначеній системі.

- Ієрархічність — об'єкт дослідження “становлення і розвитку трудового права України” — одночасно розглядається як самостійне ціле, і як підсистема для вищих рівнів.
- Структуризація — функціонування системи обумовлено не стільки властивостями її окремих елементів, скільки їх певною впорядкованістю, розташуванням та розподілом ролей і статусів.
- Багатовекторність, множинність, фрагментарність — об'єкт пізнання може розглядатися з різних боків так, що кожна точка зору визначає свої властивості об'єкта. Тому системний аналіз постає і як сукупність методів дослідження (логіко-евристичних, емпіричних, експериментальних, кількісних, математичних), і як сукупність точок зору.
- Змінність, плинність — все має свій початок і свій кінець, будь-яке явище народжується і помирає, перетворюючись на щось якісно інше.
- Функціональність — кожний елемент має своє призначення (функцію), а кожна дія спрямована на певну мету.

При дослідженні становлення і розвитку трудового права видається доцільним застосовувати також такий підхід: певна наукова проблема є складовою науки, тому її можна розглядати з точки зору структури наукового знання.

За націленістю на об'єкт закономірності та принципи можуть бути орієнтованими: на людину; на систему, структуру, процес, діяльність; на ефективність, результативність, якість.

Врешті, визначення теоретико-методологічних засад дає можливість обрати такі головні принципи дослідження: принцип об'єктивності, принцип можливості відтворення результатів дослідження, принцип поєднання цілісного та аспектного підходів

до аналізу процесів становлення і розвитку трудового права, етичний принцип, принцип руху в розвитку дослідження від опису до пояснення, а далі — до прогнозування напрямів розбудови теорії та її практичного застосування.

У ході дослідження було використано джерела, які можна умовно поділити на такі три групи: 1) праці, аналіз яких дав змогу розробити методологію дослідження; 2) історико-юридичні дослідження, присвячені загальним питанням розвитку юридичної науки; 3) першоджерела — нормативно-правові акти, що регулювали систему трудового права у досліджуваній період, архівні документи, періодичні видання, книги, які були опубліковані в досліджуваній період.

Для побудови моделі наукового дослідження за історичною тематикою та різнобічного вивчення розвитку певної проблеми слід спиратися на структуру методологічних основ науки, яка складається з чотирьох рівнів методології — філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, рівня конкретного дослідження.

Отже, методологічні основи дослідження проблем становлення і розвитку трудового права України складають: теорія пізнання, основні положення загальної теорії систем і системний підхід до вивчення цілісних юридичних процесів і явищ, діалектичний підхід до вивчення історико-правових явищ, парадигмальний підхід до аналізу історико-правових явищ, стосуються проблеми становлення і розвитку трудового права України, категорії загального, особливого, одиночного, фундаментальні принципи цілісності, динамічності, генетичний метод, порівняльно-історичний метод для виявлення особливостей становлення і розвитку трудового права України, основні положення наукознавства, юридичні документи.

Теоретико-методологічні засади відповідають таким головним принципам дослід-

ження: об'єктивності; можливості відтворення результатів дослідження; поєднання цілісного та аспектного підходів до проблеми становлення і розвитку трудового права; руху в ході дослідження від опису через пояснення до прогнозування розвитку трудового права України; етичності, — послідовне і більш глибоке обґрунтування доцільності застосування яких є перспективним напрямом наступних досліджень.

Література

1. Алексеев П. В., Панин А. В. Теория познания и диалектика: Учеб. пособие [для вузов]. — М.: Высш. шк., 1991. — 382 с.
2. Дмитренко П. В., Сидоренко В. К. Основы научных исследований. — К.: РННЦ "ДІНІТ", 2000. — С. 119–147.
3. Краевский В. В. Методология: новый этап: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. — М.: Издат. центр "Академия", 2006. — 400 с.
4. Макаев В. В. К вопросу о методологии педагогического исследования // Технология развития педагогического творчества. — Пятигорск: ПГЛУ, 1994. — С. 74–82.
5. Проблемы методологии системного исследования / Под ред. И. В. Блауберг и др. — М.: Мысль, 1970.
6. Рузавин Г. И. Методология научного познания: Учеб. пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. — 287 с.
7. Симонов В. П. Системный подход — основа педагогического менеджмента / В. П. Симонов // Педагогіка, 1994. — № 1. — С. 223–228.
8. Скаткин М. Н. Методология и методика педагогических исследований / М. Н. Скаткин. — М.: Педагогика, 1986. — 151 с.
9. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Б. М. Прокофьева. — М.: БСЭ, 1997. — 300 с.
10. Фролов П. Т. Системный подход в управлении. — Воронеж, 1984. — 217 с.
11. Юдин Э. Г. Системный подход принцип деятельности: Методология пробл. совр. науки. — М.: Наука, 1978. — С. 391.

Визначено й обґрунтовано міждисциплінарну теоретико-методологічну базу, сформульовано головні принципи, що мають застосовуватись при дослідженні історичного процесу розвитку трудового права України.

Определена и обоснована междисциплинарная теоретико-методологическая база, сформулированы главные принципы, которые должны применяться при исследовании исторического процесса развития трудового права Украины.

Identified and justified interdisciplinary theoretical and methodological framework, outline the principles to be applied in the study of the historical process of development of labor law in Ukraine.

Надійшла 28 січня 2014 р.